НАУКОВЕ ЖИТТЯ

* * *

Журба М.А.,
доктор історичних наук, професор, Національний педагогічний університет ім. М.Драгоманова (Україна, Київ), iterlets@mail.ru

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ: ТЕРЛЕЦЬКА І.В. СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ТА РОСІЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ СТАЛІНІЗМУ: МОНОГРАФІЯ / І.В.ТЕРЛЕЦЬКА. – КИЇВ: КИЇВ. НАЦ. ТОРГ. – ЕКОН. УН – Т, 2013. – 320 С.

Минуло понад 25 років з того часу, коли перед нашим суспільством в цілому і історичною наукою зокрема, гостро постало питання вивчення, осмислення одного із найдраматичніших явищ у власній історії - сталінізму. Науковий процес пізнання сталінізму виявився доволі суперечливим, складним; відбувався під певним впливом суспільних настроїв, важливих суспільно-політичних подій. Формування незалежних суверенних держав на теренах колишнього СРСР сприяло розвитку нових національних історіографій. В історичній науці України, Росії за цей час було вироблено новітні теоретико-методологічні основи, пізнавальний інструментарій, тематичні напрями, фактологічний матеріал.

За пройдешній час істориками України та Росії накопичено великий масив наукових праць із історії сталінізму: друковані збірники раніш таємних архівних матеріалів, узагальнені і спеціальні монографії, наукові статті; написано дисертації; проведено багато конференцій. Також сталінізм став предметом вивчення не лише історичної, але й інших гуманітарних та суспільних наук, які виробили власну методологію, концептуальні підходи в дослідження цього феномену. Нагромаджений значний науковий доробок давно потребував спеціального історіографічного аналізу, який би базувався на історичному синтезі - поєднанні знань з різних наук про людину і суспільство. Адже історія має писатись на ґрунті узагальнення численних поглядів, оцінок, синтезу теорій та методів. Тому поява спеціального історіографічного дослідження сталінізму на основі міждисциплінарного підходу є вельми схвальною і своєчасною подією у науковому житті.

Автор рецензованої наукової праці, здобувач наукового ступеню доктора історичних наук Інституту історії України НАН України Ірина Терлецька, вже вдруге представила монографію, присвячену історіографії сталінізму (див.: Терлецька І.В. Сучасний історіографічний дискурс сталінізму як форми тоталітаризму: монографія – К.: Київ. нац. торг. – екон. ун-т, 2009. – 162 с.). Нова книга відрізняється ретельним обґрунтуванням авторської концепції трактування сталінізму як наукового терміну та історичного феномену. Плюралізм наукових пізнавальних парадигм, який склався в світовій історіографії, поки що не призвів до вироблення загальноприйнятого консенсусного підходу до інтерпретації сталінізму як явища. В сучасній Росії мають поширення тоталітарна, "ревізіоністська", цивілізаційна теоретико-концептуальні парадигми. В Україні найбільше поширення отримали тоталітарний, почасти цивілізаційний підходи. Останнім часом новою концептуально-методологічною парадигмою стає когнітивно-інформаційний підхід. Але в узагальненому вигляді, визнаючи сталінізм системою, вони не надають чітких критеріїв, меж такої системи. Взявши за основу найбільш поширений тоталітарний підхід, І.Терлецька виокремлює найсуттєвіші ознаки сталінізму як суспільно-політичної системи, що склалась у СРСР в період кінця 1920-х – початку 1950-х рр. Авторка доводить, що ні до, ні після окресленого періоду суспільно-політична система (система організації влади і суспільства та методи здійснення влади) таких ознак не мала. Такий підхід дозволив виокремити основні складові сталінізму, що обумовило архітектоніку монографії.

Не дивлячись на складність і багатогранність дослідженого матеріалу, рецензованій монографії притаманні структурованість змісту, логічність викладення матеріалу, ґрунтовність положень. До основних тематичних напрямів, які досліджуються у монографії, відносяться сучасна історіографія радянської державності доби сталінізму, громадських об'єднань в якості механізму влади; соціальних суб'єктів влади – вождя, партійної олігархії, партійно-державної номенклатури; державного терору – репресій, депортацій, голодомору.

Цікавим і водночас найменш дослідженим вітчизняною і російською історіографією є сюжет, присвячений історіописанню радянської державності. Авторкою проаналізовано наукові праці із різних галузей гуманітарних і суспільних наук, що мають міждисциплінарний характер. З'ясовано, що ґрунтовні комплексні праці, присвячені системі влади, політичній системі періоду сталінізму, вийшли в основному впродовж 2006 – 2012 рр. Однак тема і досі залишається не вичерпаною, особливо період "пізнього сталінізму". Особливу увагу приділено аналізу досліджень, які мають системний, концептуальний характер. Їх зовсім не багато і до них відносяться наукові доробки С.Кульчицького, М.Фролова, І.Павлової, О.Хлевнюка.

Окремим сюжетом є вивчення історіографії громадських об'єднань як складових політичної системи. Хоча цей аспект вже було висвітлено у деяких інших історіографічних розвідках В.Коцура, М.Журби, Г.Васильчука та ін., але попередниками розглядався сюжет переважно про період 20-х і у меншому обсязі

30-х рр. XX ст. У рецензованій монографії хронологія є ширшою. Авторкою зроблено порівняльний аналіз поглядів української та російської історіографії, виокремлено дискусійні сюжети.

Найбільшу полеміку у суспільстві, передусім в Росії, викликає постать "батька всіх народів" Йосипа Сталіна. Російські історики наголошують, що Сталін є центральною фігурою в новітній історії Росії. Широкий спектр поглядів, оцінок, дискусій в науковій літературі, публіцистиці представлено в монографії достатньо жваво і цікаво. Показано зміни суспільних настроїв, які спочатку проявляються у публіцистиці, а згодом впливають на наукову літературу. Авторка критично оцінює історіографічні джерела, звертає увагу на вплив політико-ідеологічних факторів на історіографічний процес. В українській історіографії цей сюжет розглядається зовсім мало і ставлення до Сталіна є критично-засуджуючим.

Докладно проаналізовано на сторінках монографії історіографічний дискурс сталінської номенклатури. Тема номенклатури є міждисциплінарною, тому до кола історіографічних джерел ввійшли праці істориків, політологів, соціологів. Хоча в цілому тема номенклатури є вивченою, аналіз вітчизняної і російської історіографії дозволив виокремити поки що мало досліджені сюжети. В українській історіографії це регіональна специфіка номенклатури, її світогляд, ментальність та ін.

Найбільш розлогим є сюжет з історіографії державного терору. При розгляді історіописання репресій авторкою використано велику кількість історіографічних джерел, визначено основні тематичні пріоритети у вивченні теми, виокремлено основні етапи історіографічного процесу. Саме вивчення державного терору стало одним із пріоритетних напрямів в українській і російській історіографії. Відмічено велику роль дослідницького проекту в Україні "Реабілітовані історією", започаткованого академіком П.Т.Троньком; проекту "Історія сталінізму" в Росії, в межах якого видавництвом "РОССПЕН" видано понад 100 книг. Водночас, посилаючись на думку вітчизняних і російських фахівців, зроблено висновок, що на перешкоді наукових досліджень стоїть проблема не доступності деяких важливих архівних джерел, особливо "особистої інформації", документів вищих структур судової, каральної систем, проблема методики опрацювання та інтерпретації документальних джерел тоталітарної доби.

Також в монографії висвітлено дискусію між вітчизняною та російською історіографією з приводу Голодомору, який російські історики не визнають в якості геноциду та спеціально спланованого Сталіним голодомору.

Проте ознайомлення із текстом монографії викликало і деякі зауваження. У загальних висновках має бути чітко і конкретно окреслено не тільки загальні напрями досліджень, але і всі основні теоретико-концептуальні підходи, школи, угруповування вчених за періодами (хронологією). Такої чіткості і конкретики не достатньо.

У цілому ж можна констатувати, що підготовлена Іриною Терлецькою монографія є завершеною роботою, яка має значення не лише для історії, але і для політології, соціології. Праця є новим кроком у дослідженні сучасного історіографічного процесу в Україні і Росії за тематикою, змістом, підходами (міждисциплінарний характер), висновками і буде цікавою і корисною не лише для фахівців, але й широкого кола любителів історії.

***Jurba M.A.**, doctor of historical sciences, professor, National pedagogical university, the name of M.Dragomanova (Ukraine, Kyiv), iterlets@mail.ru*

A review of the monograph: Terletskaya I.V. Modern Ukraine and Russian historiography of Stalinism – K.: Kiev. nation. trad. – econ. un-ty, 2013. - 320 p.

***Журба М.А.**, доктор исторических наук, профессор, Национальный педагогический университет, им. М.Драгоманова (Украина, Киев), iterlets@mail.ru*

Рецензия на монографию: Терлецкая И.В. Современная украинская и русская историография сталинизма: монография / И.В.Терлецкая. – Киев: Киев. нац. торг. – экон. ун – т, 2013. – 320 с.

* * *

Мартинов А.Ю.,
доктор історичних наук, провідний науковий співробітник
Інститут історії України НАНУкраїни (Україна, Київ),
institute@history.org.ua

РЕЦЕНЗІЯНА МОНОГРАФІЮ: СЛОБОДЯН Н.В. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ ТА РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ В ПЕРСЬКІЙ ЗАТОЦІ : СОЮЗНИКИ – СУПЕРНИКИ: МОНОГРАФІЯ / НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА СЛОБОДЯН. – КИЇВ : "ПОЛІГРАФІЯ ПЛЮС", 2014. – 396 С.

У продовж другої половини XX – початку XXI ст. Перська затока залишається однією із "найгарячіших" точок планети. В роки "холодної війни" субрегіон перетворився на платформу ідеологічного протистояння Сполучених Штатів та Радянського Союзу, на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин продовжується втручання лідерів наддержаву політико-економічні процеси країн Перської затоки, на додачу конфліктність регіону посилюється наявністю низки невирішених міждержавних територіальних та релігійно-етнічних суперечок, а також гострими внутрішньополітичнимиконфліктами та протистояннями в середині цих держав (Ірак та Бахрейн), –вказані вище та багато інших чинників мають визначальний вплив на глобальні політико-економічні процеси у світі, сприяючи виникненню нестабільності та посилюючи конфліктність міжнародних відносин.

Монографія Слободян Наталії Володимирівни присвячена дослідженню історичних та політико-економічних параметрів конкурентної взаємодії Сполучених Штатів Америки та Російської Федерації в регіоні Перської затоки. У роботі вивчено геополітичнийвимір держав Затоки, досліджена еволюція та простежена диференціація ролі і значення країн регіону у зовнішньополітичних стратегіях США та Росії, розглянуто місце інструментів "жорсткої" та "м'якої сили" на певних історичних етапах у комплексі регіональної політики Москви і Вашингтону, авторка пропонує розглядатиенергетичні ресурси регіону Перської затоки як компонент політико-економічної конкуренції наддержав за світове лідерство і глобальну гегемонію, водночас, на сторінках книгифактор спільного протистоян-